

Nederland in 2050

Prof. dr. J.J. Latten

Heel erg fijn dat u hier vanmiddag in zo groten getale naartoe bent gekomen om mijn toekomstvisie te willen horen. Het is een persoonlijke visie, een duiding van trends en geen blauwdruk. Een duiding van een trend kent beslist ook marges. Maar sommige trends – dat zijn de onderstromen – hebben bepaalde zekerheden. Een voorbeeld: vijftig jaar geleden was Amsterdam de grootste stad van Nederland en niemand trekt in twijfel dat Amsterdam dat over vijftig jaar nog zal zijn. Dus er zijn best wel zekerheden. De belangrijkste onderstromen zijn de maatschappelijke stromen. Die stromen worden gevormd door menselijk gedrag. Mensen vormen daarom het belangrijkste element van mijn visie op de toekomst.

Er is een aantal belangrijke trends die ik met u ga doorlopen:

- die van de slimme vrouwen en hoge eisen
- de opkomst van een kenniselite
- de postmoderne economie
- 1 miljoen extra inwoners en
- meer contrast

Slimme vrouwen

Voor het eerst in de geschiedenis vindt er een omkering plaats in het kenniskapitaal van mannen en vrouwen. Als we kijken naar de 50-jarigen van nu, dan heeft 25% van de vrouwen een hoger opleidingsniveau, bij de mannen is dit meer dan 30%. Dat is het oude beeld. Voor twintig jaar jongere mensen ziet dat plaatje er heel anders uit. Onder de dertigers van nu, hebben meer vrouwen dan mannen een hoge opleiding. En dan denken sommigen nog dat de emancipatie achterblijft! Welnu, als je naar deze ontwikkeling kijkt, dan weet je wel beter. Slimme vrouwen nemen gewoon in aantal toe en dat gaat gevolgen hebben.

Bij voorbeeld in de relatievorming. Hoog opgeleide vrouwen stellen andere eisen in hun relatie. Zij zoeken geen kostwinner, want die kostwinner zijn ze zelf. Ze gaan eerst zelfstandig wonen, gaan een opleiding volgen en als de opleiding voltooid is, kopen of huren ze een eigen appartement in de stad. Een partner is er nog niet en willen ze ook nog niet, ze zijn immers nog bezig om zichzelf te ontplooien. Wat willen ze dan in hun leven? Geen kostwinner, maar iemand waarmee ze kunnen praten, die empathisch is; eigenlijk willen ze een soort vrouw als man. Dat is het nieuwe ideaal in de liefde: een gelijke partner, geen verschil, elkaar begrijpen en ook nog vlinders in de buik en een flinke dosis romantiek.

Dat hangt samen met een andere onderstroom: de opvoeding van de nieuwe generatie. Die veranderde al in de jaren '70 en '80. Het belangrijkste principe van de jaren '70 en '80 – en dat werkt door bij de dertigers van tegenwoordig – is dat je jezelf maximaal moet kunnen ontplooien. Je moet gaan voor de dingen die je leuk vindt, je moet opkomen voor jezelf en je door niets en niemand laten remmen. Het heeft menigeen compromisloos gemaakt. Er is een hele generatie opgegroeid met het idee dat, als iemand je grenzen probeert te stellen, je moet opkomen voor jezelf. Alles om jezelf maximaal te ontplooien. In relaties krijg je dan soms twee *going to the max*-persoonlijkheden bij elkaar. Kunt u zich voorstellen hoe dat dan gaat? Twee compromislozen die helemaal verliefd zijn op elkaar! Ik heb hier bij voorbeeld een citaat van een vrouw van dertig, zei zegt: "Op een gegeven moment heb ik het uitgemaakt, omdat ik dacht: is dit nu de laatste man met wie ik naar bed ga? Ik had het gevoel dat ik iets miste." Hoe moet je dit duiden? Dit is volgens mij keuzestress van de bovenste plank. Ze had immers een relatie, maar ze dacht dat er misschien meer was, dat ze het ultieme geluk misschien kon missen. Dus maakt ze het uit en gaat maar weer op zoek naar een ander. Het heeft ook te maken met het idee dat het leven maakbaar is, en dat je continu moet evalueren of je wel de juiste keuze hebt gemaakt. Bij de mannen is het al net

zo. Een voorbeeld: Michael, een chauffeur in de dertig, heeft al een aantal relaties achter de rug. Uiteindelijk heeft hij weer een partner gevonden. Dat ging allemaal goed, maar er was toch wel een probleempje, want ja, hij had al een eigen appartement - helemaal design ingericht - en daar zou zijn vriendin bij intrekken. Die wilde natuurlijk ook wat meubels meebrengen, maar dat ging voor Michael niet. Zijn manier van leven werd verstoord. De nieuwe liefde mocht hooguit een paar stoelen meebrengen. U begrijpt het al: na een paar maanden denkt zij natuurlijk: ik mag hier helemaal niets. Hij zegt: ik wil mijn vrijheid, geen gezeur en gewoon mijn eigen ding doen. Dat gaat dus niet goed. Het gevolg van 'te veel ik' is zichtbaar in de enorme groei van het aantal scheidingen. Bovendien: velen gaan ook uit elkaar op het moment dat de vlinders weg zijn. Dat is een ander argument om een nieuwe partner te zoeken. De kwantitatieve gevolgen: 100.000 (on)getrouwde stellen per jaar die uit elkaar gaan. Dat is heel veel. Dat is natuurlijk prachtig voor de wasmachinefabrikanten en de woningbouwers.

En zo vullen de exen het leger singles aan. Onder de dertigers zijn er overigens meer single mannen dan vrouwen, maar dat is een beetje een artefact. Statistisch tellen moeders met kinderen namelijk niet mee als alleenstaande. Als je alleenstaande moeders wel meetelt komt het aantal single mannen en vrouwen ongeveer gelijk uit. Het punt is echter toch: mannen zijn vaker écht single omdat de kinderen bij moeder zijn gebleven.

Met het thema van de slimme vrouwen en de hoge eisen heb ik willen laten zien dat onze tijdgeest ons tot vrije mensen maakt die hun eigen levensloop kunnen kiezen. En hoewel we het maximale uit het leven mogen halen, blijft het desondanks voor velen moeilijk om idealen te realiseren. Voor de woningbouw is daarbij interessant dat het aantal alleenstaanden daardoor voorlopig zal blijven groeien. Dat is een trend die zeker is.

Kenniselite

Ik heb totnogtoe een dramatisch beeld geschetst van slimme vrouwen en mannen die alsmaar geen geschikte partner kunnen vinden. Maar naast de vele mislukte pogingen zijn er ook successen. Er zullen ook best nog mensen zijn die zich weten te beperken in hun *going to the max* mentaliteit en beseffen dat je het toch samen moet doen. Die komen door het stadium van vlinders in de buik heen. Dan komt de echte liefde. En wat dan ook speelt, is dat 'slim' met 'slim' goed combineert. Dan heb je het minste risico op wrijving. Bijkomend effect is dat zo'n powerkoppel dubbel kenniskapitaal bezit. Deze koppels zullen veel verdienen, zeker wanneer beide partners vier of vijf dagen werken. Zo ontstaan door de uitsortering naar opleidingsniveau grote inkomensverschillen in de samenleving. Aan de onderkant heb je de combinaties van 'laag' plus 'laag'. Daarbij moet je bij voorbeeld denken aan sommige allochtonen. Beide partners hebben misschien een VMBO gehaald of hij heeft een partner uit herkomstland die geen Nederlands spreekt en daardoor ook niet werkt. De essentie is: hoog plus hoog versus laag plus laag geeft zeer contrasterende posities in de samenleving. Veel mensen willen graag in een goede buurt wonen, waar het veilig is, waar goede scholen zijn en de kinderen op straat kunnen spelen. Als je in de categorie hoog plus hoog zit, dan kun je echt kiezen. Als je in de categorie laag plus laag zit, dan wordt het moeilijker en ben je veel afhankelijker.

De kenniselite zal niet gelijkmatig gespreid over het land wonen. Ook nu al wonen in het hele gebied rond de stad Utrecht, Amsterdam en het Gooi duidelijk de meeste mensen met hoge inkomens. In het Noorden tot aan Overijssel wonen relatief meer mensen met lagere inkomens. De rijkdom zit overigens meer in de Noordvleugel van de Randstad dan in de Zuidvleugel. Bovendien, in de steden waar ook wel veel rijken wonen, vind je ook de armste inwoners. Amsterdam-Zuid bijvoorbeeld is heel rijk en Amsterdam-West heel arm. De regionaal ongelijke verdeling heeft te maken met een trek naar de Randstad van de talentvollen. Dat hangt ook samen met de eerdergenoemde uitsortering van *powerkoppels*, de kenniselite. Stel u even de geslaagde liefde voor: zij is academisch en hij is academisch, ze hebben allebei een goede baan, hij werkt in Amsterdam en zij in Den Haag. Waar ga je dan wonen? In het Utrechtse, want van daaruit kun je makkelijk overal naartoe. De A2 is al gedeeltelijk 10-baans dus dat schiet lekker op. En de NS wil elke 10 minuten een intercity laten rijden tussen de Randstad-steden. Dat is precies de ontwikkeling die past bij de elitekoppels. Die vestigen zich bij voorkeur in de Randstad, ook al komen ze oorspronkelijk van het Groningse platteland. U begrijpt ook wel dat die slimme mensen niet uitsluitend in

Utrecht worden geboren. Ze trekken er naartoe. Er is binnen het land al een braindrain gaande. Uit een analyse van verhuisbewegingen naar en uit de stad Groningen is op te maken dat jongeren van het platteland massaal naar de stad Groningen trekken om te studeren. De stad Groningen is ook een echte jongerenstad geworden. Twintigers maken er ongeveer een derde uit van de bevolking. Na hun studie gaan de meesten met hun partner aan de rand rond Groningen wonen. In Groningen zelf is immers werk. Maar er is ook een groep die vanuit Groningen regelrecht naar Amsterdam verhuist. Zij blijken opvallend meer te verdienen dan degenen die in Groningen of omgeving blijven. Dat heeft alles te maken met selectie. Wie in Amsterdam solliciteert, moet concurreren met talent uit het buitenland. De eisen die in Amsterdam worden gesteld zijn daarom hoger, de beloningen ook. Kortom er is sprake van een braindrain van het platteland, maar ook van een selectie tussen steden. Dat is het patroon dat we in Nederland in toenemende mate gaan zien. Een van die redenen is de postmoderne economie.

Postmoderne economie

De Nederlandse economie transformeert in snel tempo van een maakindustrie naar een kenniseconomie. En die kenniseconomie is heel gespecialiseerd. Dat betekent dat bedrijven de beste mensen uit de wereld willen halen. Daarom willen bedrijven ook centraal gevestigd zijn: waar infrastructuur is, bij een vliegveld, waar veel potentiële medewerkers wonen. Kortom niet op het platteland. We hebben al jaren geleden de ontwikkeling gehad dat bedrijven zich vanuit het Zuiden verplaatsten naar het Westen. Niet zozeer omdat de mensen in het Zuiden hun werk niet goed deden, maar omdat bedrijven mee moeten in de internationale competitie. De nieuwe economie maakt dat bedrijven zullen centraliseren en dat maakt weer dat mensen de bedrijven volgen.

Daar komt bij dat nieuwe werkers natuurlijk heel flexibel moeten zijn. Je bent een goede medewerker als je in staat bent om te job-hoppen. Dat betekent dat je vaker van de ene werkplek naar een andere moet. Bijkomend verschijnsel zal zijn dat werkenden misschien niet meer zo snel gaan verhuizen voor een baan. Centraal wonen, bijvoorbeeld in het Utrechtse, is dan een aantrekkelijke optie. Amsterdam en Den Haag ontwikkelen zich meer tot kosmopolitische steden. Den Haag was vroeger nationale ambtenarenstad, maar de laatste jaren heeft Den Haag de niche ontdekt van de kosmopolitische ambtenarenstad, vooral op juridisch vlak. Er is sprake van een clustering van internationale juridische organisaties: het Joegoslavië Tribunaal, Interpol, het Office for Prohibited Chemical Weapons. Van die laatste heeft u waarschijnlijk nooit gehoord, maar er werken wel 800 mensen. Bij al die organisaties samen werken vele duizenden kosmopolitische kenniswerkers. De gemeente Den Haag heeft inmiddels een hele zone in de stad aangewezen bestemd voor dergelijke organisaties. En dat zijn niet de minste plekken in de stad.

In Amsterdam zie je ook dat sommige buurten transformeren naar buurten voor yuppen en internationale kenniswerkers. De behoefte aan centraal wonen en duurder wonen breidt uit. Dat hoort allemaal bij de internationalisering. Lokaal heeft men daar soms moeite mee, omdat men vreest dat er te weinig woonruimte voor de eigen mensen overblijft. Maar als je het op landelijk en internationaal niveau bekijkt, is het gewoon nodig. Als je internationaal mee wilt doen, moet je woon- en werkplekken hebben voor internationaal publiek. Dat is een heel groot dilemma.

Den Haag laat ook nog een andere trend zien. Duizenden Oost-Europeanen vestigen zich in Den Haag. Met name aan de andere kant van de Laan van Meerdervoort, op het veen. Het is net als in de vorige eeuw: de verdeling van pruiken en petten handhaaft zich. Dit laat zien hoe ongemerkt in Nederland op alle vlakken een vorm van segregatie plaatsvindt. Is het niet qua inkomen en partnervorming, dan is het wel de verdeling van de internationale kenniselite en de seizoenwerkers uit Oost Europa. De nieuwe urbanisatie wordt ook fysiek zichtbaar. In Den Haag, Amsterdam en ook in Rotterdam worden futuristische gebouwen neergezet, maar we zien toch dat Rotterdam in de internationale concurrentie achterblijft bij Amsterdam en Den Haag. Utrecht is geen internationale stad. Utrecht functioneert meer als draaischijf van Nederland, handig om te wonen.

1 miljoen mensen erbij

Tegenover de florierende situatie in het westen zullen straks ook dichtgetimmerde huizen in krimpende dorpen staan. De grote trekkers van 2020 zijn de steden die merendeels qua bevolkingsgroei in de plus staan. Hoezo krimp? Al met al hebben we de komende jaren in Nederland met een behoorlijke bevolkingsgroei te maken. Tot 2040 komen er zo'n 1 miljoen mensen bij. Het frappante is: 1 miljoen mensen erbij, maar het platteland wordt leger. Dus we zien ook nog eens een verschuiving van plattelanders naar de steden. De bevolkingsdichtheid per vierkante kilometer gaat daardoor lokaal opvallend hoger worden. De massale verschuiving van mensen betekent natuurlijk nogal wat voor de woningbouw.

Meer contrast

Daar waar de jeugd wegtrekt, blijven de ouderen over en dat is vooral aan de randen. Het probleem daar wordt de vraag wie de ouderen verzorgt. Domotica-toepassingen kunnen helpen, ook al is het voor die ouderen soms wel wennen. Alternatieve woonvormen zullen opkomen. In Duitsland zijn er al creatieve voorbeelden van moderne Begijnenhoven, Koopappartementen voor vrouwen in de vijftig. Die willen liever geen man meer, dat vinden ze maar lastig. Ondertussen hebben ze wel een gevoel van veiligheid en wonen ze binnen een groep die elkaar begrijpt. Daar is absoluut een markt voor en het is zeker de moeite waard om daar wat meer aandacht aan te geven.

Een ander punt is vertrouwen. Wat doe je als de onderkant van de samenleving vertrouwen mist? Uit het CBS-rapport *De Nederlandse Samenleving 2010* blijkt dat ongeveer 70% van de Nederlanders vertrouwen heeft in allerlei instituties. Maar dat is niet de essentie van de boodschap. Als je kijkt naar diplomabezit, dan zie je dat onder mensen met weinig diploma's het vertrouwen massaal ontbreekt. Ze hebben geen vertrouwen in de politiek, in rechters, in politie. Er is aan de onderkant van de maatschappelijke ladder blijkbaar een groep die sociaal isoleert. Die groep zou zich wel eens in toenemende mate kunnen concentreren in de sociale huursector. Dat betekent dat woningcorporaties te maken kunnen krijgen met een overmaat aan ontbrekend sociaal cement. En de onderkant heeft het moeilijk. Ze hebben de mindere baantjes, ze verdienen de helft van wat een academicus verdient, ze werken vaak in ploegendiensten en ze hebben vaak tijdelijke werk. Daarbij hebben ze vaak ook te weinig emotioneel kapitaal. Snappen ze het leven? Hun kennis ontbreekt op dat gebied. Dat kun je mensen misschien niet kwalijk nemen, maar het isoleert wel van de anderen.

En dan de overbodige mannen. Die komen er echt aan. Dat heeft niet alleen te maken met het feit dat slimme vrouwen de mannen aftroeven, maar ook met het feit dat er inmiddels meer laag opgeleide mannen dan vrouwen zijn. Bovendien, welke hoogopgeleide vrouw ontfermt zich over een laag opgeleide man die maatschappelijk buiten de boot valt? Weinigen denk ik, behalve als het onderdeel is van hun werk. Ik verwacht dat het een reëel probleem gaat worden in de toekomst. Juist ook vanwege die hoge eisen op het relatievlak. Persoonlijk vind ik daarom dat de persoonlijkheidsvorming op scholen te veel verwaarloosd wordt. Daar zou meer aandacht moeten zijn voor vragen als: Wat zijn emoties? Waarom ben je wel eens kwaad? Hoe ga je met elkaar om? Als je dat niet weet kom je moeilijk je leven door.

Zijn die overbodige mannen erg? Ja, als je naar de statistieken kijkt, dan blijkt gewoon dat partnerloze mannen eerder dood gaan. Overmatig alcoholgebruik komt in deze groep bij voorbeeld vaker voor. In Dordrecht is een gespecialiseerd verpleeghuis voor Korsakov-patiënten en die merken de toename al. Kijk ook naar daklozen. Naar schatting 18.000 in Nederland. Dat zijn vooral alleenstaande mannen tussen de 30 en de 50 jaar. In Thüringen in Oost Duitsland, een krimpgebied, zijn vooral jonge mannen achtergebleven. Daar zijn op de 100 mannen nog maar 80 vrouwen. Veel vrouwen hebben zich aangesloten bij een partner in München of Hamburg en zijn verhuisd. De mannen bleven achter.

Een andere groep waar we in de toekomst rekening mee moeten houden, zijn niet-westerse allochtone vrouwen. Dat kun je nu al in de cijfers zien. De AOW in Nederland wordt berekend op basis van verblijf in Nederland vanaf je zestiende levensjaar. Veel gezinsherenigers en importbruiden zijn pas veel later naar Nederland gekomen. Straks worden ze daarom gekort op hun AOW. Dit wordt een groep die straks veel vaker in de bijstand komt en dus ook in de sociale huurwoningen.

Ten slotte nog enkele trends in gewenste woningtypen en woonplekken. Neem Bridget Jones in 2040: alleenstaand, eikel in de diepvries, een goede baan, alles voor elkaar. Maar waar is dan die hoogopgeleide man? Ze woont in de stad tot ze iemand vindt. Dat betekent dat de vraag naar woningen voor alleenstaanden in de stad vanaf nu alleen maar groeit. Die woningen zullen niet moeten binden. Zodra er een partner is, moet je meteen kunnen verhuizen. Dus singles willen geen grote huizen met veel spullen. Het moet vooral hightech, een beetje leeg, zodat je lekker flexibel bent.

Verder worden steden weer aantrekkelijk voor de hogere inkomens. Soort zoekt soort. En als je dan dat hoge inkomen hebt en je hebt kinderen of je bent gepensioneerd en in goeden doen, dan wil je toch graag veiligheid hebben, dus dan kies je voor een *gated community*. Je weet dat de waarde van je huis goed blijft.

De aantrekkelijke stad neemt niet weg dat sommigen zullen kiezen om *bi-lokaal te wonen*. Bijvoorbeeld sommige kenniswerkers die flink mobiel zijn en vaak van baan veranderen. Ik neem aan dat ook zij het fijn vinden om één plek te hebben waar ze blijvend wonen en daarnaast een *pied à terre* in de stad dat zij tijdelijk huren of kopen. In Amsterdam zie je nu al dat in 10% van de woningen niemand staat ingeschreven. In werkelijkheid wordt een deel van die woningen parttime bewoond door *bi-lokalen of ex-pats*. Huishoudens zullen in toenemende mate twee woonplekken nodig hebben. Het kan ook een gunstige trend zijn voor krimpende dorpen. Een mooi dorp, waar het een beetje veilig is, kan met het aantrekken van deze groep sociaaleconomische krimp gedeeltelijk te lijf gaan. We moeten ook af van het idee dat alle dorpen een basisschool moeten hebben. Dat willen postmoderne dorpsbewoners vaak niet eens. Ze zijn misschien blij dat ze eindelijk uit de kinderen zijn. Wat ze zoeken is veiligheid en onthaasting.

Kortom, de wereld verandert en er komen andere groepen met andere interesses. Ik geloof dat ik genoeg voorbeelden heb genoemd. Al met al verwacht ik meer contrasten in 2050 dan we nu gewend zijn.

Nanne de Ru

Ik zal in zekere zin aansluiten bij een aantal onderwerpen die al aan de orde kwamen. Utopie = Disopie is de vraag. In zekere zin is het antwoord al gedeeltelijk gegeven met het verhaal over meer contrast.

Ik wil heel kort en polemisch iets vertellen over het verleden van de toekomst.

Toekomstvoorspellingen zijn buitengewoon lastig en dat bleek ook al uit de introductie van Pauline Meurs, dat alle toekomstvoorspellingen van de WRR niet zijn uitgekomen. Vandaar dat ik even een voorbeeld wil geven daarvan: het huis van de toekomst. Misschien moet dat wel een huis zijn dat altijd met de zon mee kan draaien, zodat het optimaal licht kan vangen. Maar het is ook een huis dat plek biedt aan verschillende generaties, zodat je bij elkaar kunt blijven wonen als dat nodig is. En natuurlijk heeft het een aanlegplaats voor luchtschepen, omdat auto's in de toekomst misschien niet meer het enige vervoermiddel zijn. Welnu, dit is het huis. Dit is een plaatje uit 1883 en dit huis poogde op precies die punten een innovatie te bieden met de opmerking erbij dat we in de toekomst zeker allemaal zo zouden wonen. De stad van de toekomst kunnen we op eenzelfde manier beschrijven. Wat is de stad van de toekomst? Een stad waar de infrastructuur niet meer over elkaar heen buitelt. Waar je auto's, voetganger en trams allemaal keurig van elkaar scheidt in een hele hoge dichtheid. Maar ook een stad met heel veel groen. Le Corbusier presenteerde in 1930 de stad van de toekomst, waar hij precies al die punten probeerde op te lossen. Hij probeerde zelfs alle communicatiekanalen en alle riolering te optimaliseren. In het midden is een grote *hub*, waar alle vervoerstromen van de stad samenkomen, inclusief alle vliegtuigen. Dit allemaal gelegen in een enorme parkachtige omgeving met gigantische torens. En die torens werden – heel visionair – allemaal geadopteerd door verschillende landen, om op die manier te voorkomen dat die landen elkaar aan zouden vallen via elkaars steden.

Het nadenken over de toekomst van de stad is een soort cultureel gegeven, zou je kunnen zeggen. Voordat ik met Charles Bessard het bureau Powerhouse Company oprichtte, werkte ik een tijdje voor het bureau van Rem Koolhaas. Ik werkte daar vooral voor de denktank van

Remkoolhaas, AMO. Daar hebben we dit diagram gemaakt. Dit diagram laat een aantal dingen zien. Het laat de groei van de bevolking zien in Noord-Amerika, Azië en Europa en het laat alle belangrijke, visionaire manifesten over stedenbouw zien. Wat je zou kunnen concluderen, is dat op het moment dat in Europa de steden heel sterk groeiden, er heel veel werd nagedacht over de toekomst van de stad. Op het moment dat de groei afnam, werd er geen manifest meer gepubliceerd, maar alleen nog contemplaties over de huidige stand van zaken. Wat we op dit moment in Azië zien, is dat er enorme groei is, maar er wordt niet nagedacht. Om even een indruk te geven van wat dat betekende in Europa, is hier een beeld van Londen in 1920. Londen groeide toen zo snel, dat industrie en woningen door elkaar heen werden gebouwd. Mensen woonden letterlijk in het riool en er gingen gewoon echt mensen dood door het gebrek aan stedenbouw. Dat is nu moeilijk voor te stellen. De reden dat in Nederland stedenbouw op een gegeven moment een eigen faculteit kreeg, was omdat er toch voor een behoorlijke periode sprake was van een enorme bevolkingsgroei en een enorme verstedelijking en die hadden een waanzinnige impact op de stad, samen met de komst van allerlei nieuwe vervoermiddelen. En ook toen waren er al de toekomstvisies, die van een soort distopisch beeld: de stad die groeit en zich eigenlijk onttrekt aan elke vorm van controle. In de stad is bijna geen plaats meer voor de mens. Dat was natuurlijk waar Le Corbusier een antwoord op probeerde te vinden. En dat beeld van die stad als een soort distopie blijft ook later overeind in de jaren '80 in de film Blade Runner.

Wij werken op dit moment als stedenbouwkundigen aan een project in China. Hier op deze plek komt in de komende veertig jaar een stad van twee miljoen mensen. En er woont nu nog helemaal niemand. In China worden honderd van dit soort steden gebouwd, omdat er in totaal zeker tweehonderd miljoen mensen moeten verstedelijken en daar is op dit moment geen plek voor. Dit is wat de Chinese overheid voorstelt. Dit is de maquette van Coafiedian, een van de honderd steden van twee miljoen mensen die de komende veertig jaar wordt gebouwd. Het is werkelijk indrukwekkend, alleen als je goed kijkt, zie je dat de stad die ze nu voorstellen op een soort perverse manier een herhaling is van het voorbeeld van Le Corbusier. En eigenlijk ook die van Van Eesteren. Dit zijn de Westelijke Tuinsteden uit 1935. Er is zeer zorgvuldig over nagedacht. Als we nou een stempel maken en we zetten daar steeds één openbaar gebouw in, dan kunnen hier de katholieken samenkomen en daar de protestanten en hier de vrijzinnigen. We hebben een school, een supermarkt en appartementen voor senioren. Op die manier wordt er nu in China ook over de stad nagedacht. Het is buitengewoon fascinerend om daarbij aanwezig te zijn, maar ook om enerzijds te proberen een stad te maken en anderzijds te voorkomen dat je iets maakt dat dezelfde problemen genereert die we nu hier hebben.

Een mini archeologie

Als we het dus hebben over toekomstvoorspellingen, hebben we altijd het probleem dat we weten wat er is gebeurd en aan hand van in het verleden behaalde resultaten moeten voorspellen wat er in de toekomst gebeurt. Het kan óf stijgen, óf dalen óf het kan gelijk blijven, bij wijze van spreken. Waar komt dan de science fiction vandaan? Er is een interessant punt, dat ik toch even aan u wil voorleggen. De uitvinding van de science fiction gebeurt op een moment dat in Europa de industrialisatie plaatsvindt, dat de opgravingen in Troje plaatsvinden en Darwin zijn evolutietheorie formuleert. Het samengaan van twee dingen, namelijk het kijken naar het verleden en het besef dat wat in het verleden is gebeurd, zich evolueert naar het heden, leidt tot de eerste science fiction. Een van de eersten was Jules Verne, die gaat nadenken over de vraag waar we als beschaving uit voortgekomen zijn. Als we dat projecteren naar de toekomst, dan gaan we naar de maan, is zijn onontkoombare conclusie. En hij heeft natuurlijk ook gelijk gehad. Dus in plaats van plaatjes met vliegende auto's te laten zien, zou ik eigenlijk liever een soort mini archeologie willen doen. Ik zou met u willen kijken naar wat er veertig jaar geleden is gebeurd en hoe zich dit in het heden spiegelt. Misschien ontstaat er dan bij u wel een idee over wat zich zou kunnen ontwikkelen in de toekomst. Want de relatie tussen heden, verleden en toekomst is toch wel een bijzondere.

In 1970 werd het hoogste punt bereikt van de Twin Towers in New York. Toen was dat een gebouw dat door alle architecten in de wereld werd gehaat, omdat het echt een erectie van grootkapitaal was, maar daarnaast was het ook een buitengewoon slim geconstrueerd gebouw, wat er nu natuurlijk niet meer staat. Terwijl dat gebouw er niet meer staat, staat er intussen een nieuw hoogste gebouw dat één jaar geleden zijn hoogste punt bereikte en intussen is geopend: de Burj Dubai. Beide gebouwen stonden overigens heel lang leeg na de oplevering. Er is een econoom, die in de jaren '80 een stuk heeft geschreven, waarin hij een parallel trok tussen de hoogte van torens en het op en neer gaan van de beurs. Aan de hand van de bouwplannen ging hij voorspellen wanneer de beurs zou instorten. Aan de hand van de plannen voor de Burj Dubai voorzag hij dat er een grote crisis ging komen, want als vastgoed zo belangrijk wordt, dat je zulke hoge gebouwen gaat maken, die zo complex zijn om te maken, dan is de financiering erachter soortgelijk complex en imaginair. Dat is zijn redenering.

Een andere parallel: de Concorde. In 1970 deed dit vliegtuig zijn eerste testvlucht met volledige bemanning. Ook een vliegtuig dat er niet meer is, maar ook een hele interessante innovatie, die er vanuit zou gaan dat we in de toekomst veel sneller zouden gaan vliegen en in korte tijd ons over de hele wereld zouden kunnen verplaatsen. Van de zomer zagen we de eerste testvlucht van Virgin Galactic. Kaartjes zijn \$ 200.000,-. We weten wat er met de Concorde is gebeurd en dat maakt het heel interessant om je af te vragen wat er in de toekomst met Virgin Galactic gaat gebeuren. Paul Virilio zei eens: bij alles wat je ontwerpt, ontwerp je ook de ramp die erbij hoort. En dat is natuurlijk een interessant gegeven als je een heel groot vliegtuig ontwerpt als bijvoorbeeld de Airbus 380. Dan ontwerp je daarmee ook een potentiële ramp die nog nooit heeft plaatsgevonden.

In 1970 gingen ook de eerste grote bedrijven in Nederland over op automatisering. De eerste computers werden aangeschaft, computers ter grote van een kamer. Tegenwoordig hebben we een klein apparaat, waarmee je niet alleen je werk, maar ook je hele sociale leven hebt geautomatiseerd, van je linked-in-contacts, tot je Hyves-profiel en je Facebook-pagina. Een interessante tendens die daaruit voortkomt, is de *dumb-phone*. Dit is een toestel waarmee je alleen kunt bellen. Je kunt er geen nummers in opslaan, want die kun je opschrijven op een stukje papier dat erbij zit. Dit is een grote hype die op dit moment erg goed verkoopt.

Cultuur. In 1970 (of eigenlijk was het 1968) zei Andy Warhol: in de toekomst is iedereen 15 minuten beroemd. Hij had het niet beter kunnen weten. Je wordt al beroemd als je met een paar mensen in een huis wordt opgesloten zoals bij Big Brother en tegenwoordig zelfs al als je met een goedkope vliegtuigmaatschappij naar Griekenland vliegt en dat laat filmen zoals in Oh Oh Cherso. Het idee van beroemdheid is eigenlijk zo wijd verbreid, dat je je kunt afvragen of het in de toekomst niet belangrijker wordt om anoniem te zijn. Dit is conceptueel kunstenaar Banksy, die zegt dat anonimiteit een groot goed aan het worden is. Nog een ander cultuurvoorbeeld. Op internet vond ik een artikelenserie in Trouw uit 2006, die ging over Nederland in 2050. Daarin schrijft de directeur van het Concertgebouw dat de vergrijzende en veranderende culturele samenstelling van de Nederlandse bevolking geen bedreiging vormt voor het publiek dat naar het Concertgebouw komt. Daar had hij uiteindelijk ook geen gelijk in, want de bedreiging komt uit de politiek en niet zozeer uit de vergrijzing of de veranderende culturele samenstelling. Zo zijn soms toekomstvoorspellingen al na één of twee jaar om zeep geholpen.

1970: de Kralingse Plas. Het Nederlandse Woodstock. Love and peace. Misschien zijn sommigen van jullie daar geweest. Een idee dat iedereen in liefde en vrede samenleeft. Veertig jaar later hebben we strandrellen in Hoek van Holland, waarbij jongeren zonder enige ideologie of overtuiging slaags raken met de politie. Het is geen hooliganisme, het is geen directe haat, maar het is wel een vorm van agressie die niemand precies kan duiden. De jeugdcultuur en de bevrijding van de jeugdcultuur uit de jaren '70 is volledig losgeslagen en is eigenlijk niet meer ingebed in een begrijpelijke context.

En dan Feijenoord. In 1970 won Feijenoord de Europa Cup én de Wereld Cup. En nu zien we Van den Heerik die beweerde dat Feijenoord failliet moest gaan. Het is natuurlijk ook ongelooflijk: ze verloren met 10-0 en degraderen bijna.

De uitvinding van de pil zorgt vanaf de jaren '70 voor een grote verandering. En eind jaren '90 hebben we een andere seksuele revolutie, de stille revolutie, namelijk Viagra. Ook dit

gaat volgens mij enorme gevolgen hebben als het gaat over onthechting in de samenleving en paarvorming.

Om bij erecties te blijven: dit gebouw van Maaskant werd ook in 1970 opgeleverd en alom gehaat. Het werd een erectie van kapitaal genoemd. Het interessante van architectuur is, dat het zo ontzettend traag is. Pas na tien jaar was het gereed.

Tot slot de aanleg van de Deltawerken, ook iets wat je je bijna niet kunt voorstellen, die enorme basaltblokken en die heroïek. En nu zijn we weer bezig met de ontpoldering; volstrekt het tegenovergestelde. Dat hadden we ons in de jaren '70 ook niet kunnen voorstellen.

We komen toch weer bij de stad terecht. We hadden in de jaren '70 de deconcentratie met groeikernen als Purmerend, Almere, Zoetermeer, Lelystad. De krachtwijken van nu zijn in feite precies dezelfde gebieden. Dus in 1970 werd al de ramp ontworpen, die we veertig jaar later moeten oplossen.

Om terug te komen op het huis van de toekomst. Hoe ziet dat er in Nederland in 2050 uit? Ik liet u een plaatje zien uit 1883, maar dit is bij voorbeeld uit 1963: het Walt Disney-huis van de toekomst. De agenda was toen demontabel bouwen. Er was decentrale energie. Door kernenergie zou alles elektrisch zijn in het huis. Daardoor kon het ook maximaal transparant zijn, energie was er immers in overvloed. Dit is het huis van de toekomst uit 1980 van Chriet Titulaer. Dat was in mijn beleving toen al ouderwets. Een huis waar de krant werd voorgelezen, een huis met intercom, allemaal dingen die eigenlijk in heel andere vorm bewaarheid zijn dan toen werd aangenomen. Misschien niet zo verwonderlijk dat een later huis van de toekomst, dat een tijdje in Amsterdam heeft gestaan, eigenlijk geen succes was en vrij kort na de opening alweer sloot. Op de een of andere manier spreekt het niet meer aan.

Als we kijken naar woningprijzen, dan zien we dat de woningprijzen in Nederland de afgelopen jaren enorm zijn gestegen en nog niet genoeg naar beneden zijn gekomen, zodat we nog steeds in een enorme bubbel zitten. De vraag is of we bij het ontwerp van de woning van de toekomst écht gaan nadenken over nieuwe woonvormen. Een voorbeeld dat ik tot slot nog even wil laten zien, is dit huis dat we bouwen in Cyprus. Het is voor een single, die volgens mij ook altijd single zal blijven. Het is volstrekt energieneutraal. Het is helemaal op de zon georiënteerd. Er kunnen eventueel luchtvaartschepen landen op het dak en er is ook plek voor meerdere mensen, mocht hij nog van gedachten veranderen.